

Е. С. Соловей

Іронія

ІРОНІЯ (грец. εἰρωνεία – глузування, удавання) – спосіб вираження думки, коли слово чи висловлювання контекстуально набуває значення, протилежного буквальному змісту. Тобто це глузування, висловлене за допомогою інакомовлення, осуд і заперечення, яким надано позірно вигляду схвалення й згоди: об'єктові умисно приписують ті властивості, яких він не має, хоч і мусив би мати. На цих підставах І. зараховують як до тропів, так і до стиліст. фігур. Зміст І. здебільшого не в самому висловлюванні, а в контексті, інтонації, стилі. Як спосіб мислення, почування й висловлення І. ще від часів античності – винятково важливий засіб [гумору](#), *сатири* та *сарказму*: вона є випробуваним інструментом непрямого висловлення правди. За самою природою І. скептична, критична, не визнає авторитетів. У нові часи це засвідчують твори Дж. Свіфта, Вольтера, Г. Філдінґа, Г. Джеймса, Т. Манна, А. Франса. Усі вживані цими та ін. письменниками форми І. так чи інакше містять у собі відчуття або усвідомлення певної розбіжності, невідповідності: між словами та їхнім значенням, між діями й результатом, між уявним і дійсним. Як філос.-естет. категорія І. дістала відмінні між собою потрактування в різних естет. системах, напр., «сократів. І.», І. як риторична фігура і як оповідна манера Цицерона й Квінтіліана, «трагічна І.» в інтерпретації Ф. фон Шлегеля (йому також належить ідея «романт. І.», яку високо цінували Г. Гайне, Ф. Ніцше, Ш. Бодлер). С. К'єркеґор у магістер. дис. «Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates» («Про поняття іронії з особливою увагою до Сократа», 1841) розглядав І. як спосіб бачення речей, особливий шлях споглядання буття. Наприкінці 19 ст. більшість форм І. (вербальна, ситуативна тощо) були ідентифіковані та класифіковані.

В Україні теорію І. розробляли у давніх поетиках (М. Довгалевський, С. Яворський, Л. Горка, Ф. Прокопович та ін.). У літературі 17–18 ст. розвинулася також автоіронія (самоіронія); до іроніч. інакомовлення охоче вдавався Г. Сковорода. Укр. романтики як у теорії, так і в худож. практиці тяжіли до заперечної І., характерної для романтизму взагалі (А. Метлинський, М. Костомаров). Широкий спектр І. у творчості Т. Шевченка: від лірич. суму й жартівл. кепкування до гніву й сарказму («Од молдаванина до фінна На всіх язиках все мовчить, Бо благоденствує!...»). «Епічна І.» класич. літ-ри у 20 ст. суттєво доповнилася *парадоксом*, [абсурдом](#), тотал. скепсисом і навіть апатією. До функціон. розмаїття І. зверталися у творчості Остап Вишня, М. Куліш, М. Хвильовий; наскрізно іроніч. є романи Є.

Гуцала «Позичений чоловік» (1982) та «Парад планет» (1984); зросла іронічність навіть лірики (Л. Первомайський, Ліна Костенко, В. Стус).

Рекомендована література

1. Потебня А. А. Изъ записокъ по теоріи словесности. Х., 1905;
2. Івакін Ю. О. Сатира Шевченка. К., 1959;
3. Лосев А. Ф. Ирония античная и романтическая // Эстетика и искусство. Москва, 1966;
4. Гайденок П. П. Трагедия эстетизма. Москва, 1970;
5. Семків Р. Іронічна структура. К., 2004;
6. Соло триває... нові голоси. Вип. 3: Іронія: Зб. ст. Л., 2006.

Бібліографічний опис:

Іронія / Е. С. Соловей // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-12622>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).